

1. Eesti Vabariigi põhiseadus kui inimõiguste kaitse alusdokument

Millised on põhiseaduse kõige olulisemad põhimõtted? Millised ja kelle õigused on põhiseadusega kaitstud? Kuidas põhiseadust tõlgendatakse? Kas, millal ja kui palju võib põhiõigusi piirata?

1.1. Millised on Eesti Vabariigi põhiseaduse üldpõhimõtted ja miks on need olulised?

Üldpõhimõtted ehk põhiprintsiibid esindavad konstitutsioonide vastuvõtmisel tehtud väärtusotsustusi. Demokraatlike riikide praegused, 20. sajandi teisel poolel koostatud konstitutsioonid kattuvad üldpõhimõtete poolest olulisel määral, lähtudes suures osas rahvusvahelisest õigusest ja inimõigustest. Seetõttu on avaldatud arvamust, et need konstitutsioonid ei väljendagi enam üksnes suveräänset tahet, vaid välist, rahvusvaheliselt loodud võimu.¹ Euroopa Liidu liikmesriikide konstitutsioonide üldpõhimõtete kohta on märgitud, et need hõlmavad Euroopa liberaalsest konstitutsioonilisest traditsioonist tulenevaid standardeid ning väljendavad samas kaasaegse Euroopa ühiskonna ideaale ja püüdlusi.²

Eesti Vabariigi põhiseaduse preambuli kohaselt on Eesti Vabariik rajatud „vabadusele, õiglusele ja õigusele“. Paragrahvis 10 nimetatakse inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtteid, kuid ei välistata II peatükis loetletud põhiõigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega ja nende põhimõtetega kooskõlas. Eesti põhiseaduses eristatud seitsmest üldpõhimõttest – inimväärikus, vabadus, võrdsus, õigusriik, demokraatia, sotsiaalriik ja Eesti identiteet – on esimesed kuus kirjas kõigi Euroopa põhiseadusriikide konstitutsioonides.³

Eesti põhiseaduse üldpõhimõtted väljendavad väärtusotsustusi ning neil on inimõiguste kaitseks oluline roll muu hulgas seetõttu, et neist juhendatakse õigusloomes ja õiguse rakendamisel, samuti saab neile toetuda õigusvaidlustes. Üldpõhimõtted aitavad sisustada ja tõlgendada kõiki muid põhiseaduses loetletud põhiõigusi.

Inimväärikuse põhimõte

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artikli 1 kohaselt sünnivad kõik inimesed vabade ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neil on mõistus ja südametunnistus ning nende suhtumist üksteisesse peaks kandma vendluse vaim.[4](#) Inimväärikuse mõiste sisu ei ole ühene, kuna sellekohased käsitlused on seotud eri maailmavaadetega.[5](#) Kristliku loomuõiguse ja Kanti filosoofia traditsioonist lähtudes tähistab inimväärikus inimese väärtust iseenesest, tema olemist eesmärgiks, mitte vahendiks, tema isiksust. Ka Eesti põhiseaduses käsitletud inimväärikuse põhimõtet võib pidada selle traditsiooni osaks.[6](#) Inimväärikus on arenenud tsivilisatsiooni arenedes ja see on nii objektiivne kui ka subjektiivne õigus. Objektiivne on see selles mõttes, et paneb riigile kohustuse luua tingimused inimväärikuse austamiseks ja järgimiseks, ning subjektiivne seepärast, et keelab avaliku võimu sekkumise inimväärikusse ja sellega seonduvate üksikõiguste kasutamisse.[7](#)

Õiguskirjanduses on väidetud, et Eesti põhiseadus sisaldab kuut inimväärikuse elementi: füüsilise terviklikkuse austamine ja selle kaitse; rahuldavate elutingimuste tagamine; õiguslik võrdsus; isiku identiteedi säilitamine; valikuvabadus ning indiviidi kohtlemine subjektina.[8](#) Riigikohus on märkinud, et inimväärikus „on kõigi isiku põhiõiguste alus ning põhiõiguste ja vabaduste kaitse eesmärk“.[9](#) Kohtu pikema selgituse kohaselt on inimväärikus kompleksne põhiõigus, mille elementideks on eeskätt õigus heale nimele, õigus mitte olla hirmul enese ja oma lähedaste eksistentsi pärast, õigus õiguslikule võrdsusele kõigi teiste inimestega, õigus inimlikule identiteedile, informatsioonilise enesemääramise õigus, õigus kehalisele puutumatusle[10](#) . Inimväärikuse põhimõtet võib rikkuda ka jälitustegevus, kui selle teostamiseks ei ole selgeid aluseid ja menetluskorda.[11](#) Inimväärikus on tihedalt seotud võrdsuse põhimõttega, eelkõige rassilise, etnilise, soolise ja vanuselise diskrimineerimise keeluga, kuna neid tunnuseid ei saa inimene ise mõjutada. Ka sotsiaalsete põhiõiguste tuum – õigus saada avalikult võimult piisavat abi, et elada mittealandavates tingimustes – on inimväärikuse põhimõtte osa.[12](#)

Inimväärikuse tagamise kohustus ei lõpe isiku surmaga, vaid hõlmab ka seda, kuidas koheldakse surnukeha.[13](#)

Inimeste tunnetus, kas mingi tegevusega on nende inimväärikust alandatud, võib olla erinev. Olukorras, kus isik tunnetab, et tema inimväärikusse on sekkutud, kuid see ei ole ilmne, võib vastu väita, et riive ei olnud ülemäärane ja rikkumist ei ole. Kui aga väita, et õigus inimväärikusele on absoluutne õigus, mida ei või ka riivata – mida

Eesti põhiseadus ei ütle –, tuleks sellises olukorras hinnata, kas tegu oli üldse inimväärikuse kaitsealas. Kui mitte, siis ei saa olla ka rikkumist.

Lisaks inimväärikuse nimetamisele põhiseaduse §-s 10 nähakse §-s 18 ette, et kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada. See säte on peaaegu identne inimõiguste konventsiooni artikliga 3. EIÕK, millega on ühinenud kõik 47 Euroopa Nõukogusse kuuluvat riiki, ei sisalda küll otsest viidet inimväärikusele, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) on rõhutanud, et selle artikkel 3 sisaldab demokraatliku ühiskonna üht kõige põhilisemat väärtust ning keelab piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise, olenemata asjaoludest ja kannatanu käitumisest.¹⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et kuigi inimõiguste konventsioon ei sisalda sõna *väärikus (dignity)*, on inimväärikus (*human dignity*) konventsiooni põhituum.¹⁵ (Vt ka raamatu „Inimõigused“ peatükk 10.) Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon ehk Oviedo konventsioon¹⁶ näeb see-eest sõnaselgelt ette, et konventsiooniosalised kaitsevad bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel iga inimese väärikust ja identiteeti ning kedagi diskrimineerimata tagavad igaühe isikupuutumatus ja muude põhiõiguste ja põhivabaduste austamise.¹⁷ Ka EL-i põhiõiguste harta artikli 1 kohaselt on inimväärikus puutumatu. Seda tuleb austada ja kaitsta. Harta selgitustes on artikli 1 kohta märgitud, „et mitte ühtegi hartas sätestatud õigust ei tohi kasutada teise inimese väärikuse riivamiseks ning et inimese väärikus on osa [...] hartas sätestatud õiguste põhiolemusest. Seega tuleb inimväärikust austada, isegi kui seda tehes piiratakse mingit muud õigust“.¹⁸

Inimväärikuse mõiste ei ole lõpuni defineeritav ja selle sisustamine muutub aja jooksul. Praegu on lahendamata vaidlused näiteks selle üle, kas surrogaatemadus või eutanaasia võivad kahjustada inimväärikust või vastupidi, on vajalikud väärikuse või muude põhiõiguste kaitseks. ¹⁹

Sotsiaaliigi põhimõte

Sotsiaaliigi põhimõte tähendab, et riik ei tohi jätta oma kodanikku hätta, vaid peab hoolitsema nende eest, kes ei suuda endale ise elatist teenida, ja tagama ka neile äraelamise. Põhiliseks sotsiaaliigi väljenduseks on põhiseaduse § 28, mis näeb ette igaühe õiguse tervise kaitsele, Eesti kodaniku õiguse riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral ning sätestab, et lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohaliku omavalitsuse erilise hoole all. See ei taga siiski isiku piiramatut õigust riigi abile ega riigi piiramatut kohustust osutada abi.²⁰

Sotsiaalsete õiguste tagamisel on seadusandjal avar kaalutusõigus ja nende täpsema mahu määrab kindlaks riigi majanduslik olukord. Riik ei saa rohkem anda ja keegi ei saa riigilt rohkem nõuda, kui ta on võimeline.[21](#) Näiteks on kohus õigustatud sekkuma üksnes juhul, kui põhiseaduses nõutav vanadusabi tase pole ilmselgelt tagatud või seadusega halvendatakse meelevaldselt abi ulatust ja tingimusi[22](#) . Kui aga esmavajaduste rahuldamiseks vajalikust abist ja hoolest on ilma jäetud isikud, kes ei ole suutelised iseseisvalt end piisavas ulatuses kindlustama, siis on see vastuolus nii sotsiaalse riigi kui ka inimväärikuse põhimõttega. [23](#) Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et sotsiaalseid, majanduslikke ja tervishoiuküsimusi puudutavates valdkondades on riikidel suur kaalutusõigus, kuidas piiratud ressursse jagada.[24](#) Riigi positiivseid kohustusi ei saa tõlgendada nii, et need panevad riigile võimatu või ebaproportsionaalse koormuse. [25](#)

Demokraatia ja õigusriigi põhimõte

Demokraatia põhimõte on sätestatud põhiseaduse §-s 1, mille kohaselt on Eesti iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. Eestis on esindusdemokraatia, mis tähendab, et rahvas ei teosta riigivõimu ise, vaid teeb seda Riigikogu valimise ja rahvahääletuse kaudu (§ 56). Demokraatia on üks Euroopa õigusruumis kehtivatest õiguse üldpõhimõtetest ning põhiväärtustest, mida on rõhutatud ka inimõiguste konventsiooni preambulis. Samuti on seal kinnitatud, et konventsioonis sätestatud õigusi soovivad tagada ühiste poliitiliste tavade, ideaalide, vabaduse ja õigusriigi põhimõtet järgivate Euroopa riikide valitsused. Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda on viitega EIÕK preambulile lisanud, et konventsioon loodi eesmärgiga säilitada ja edendada demokraatliku ühiskonna ideaale ja väärtusi ehk demokraatia on ainus poliitiline mudel, mida EIÕK-ga võimalikuks peetakse.[26](#) Seost inimõiguste kaitse ja poliitilise demokraatia vahel on rõhutatud ka mitmes EIÕK ja selle lisaprotokollide artiklis, näiteks neis, milles käsitletakse sõnavabadust, kogunemisvabadust ja valimistega seotud õigusi.[27](#) Demokraatia toimimise eelduseks on vabad valimised, ühinemisvabadus, võimude lahusus ja sõltumatu kohus, väljendusvabadus ja vaba ajakirjandus, inimõiguste ja vabaduste austamine, riigivõimu avalikkus ning poliitiline ja õiguslik vastutus.[28](#)

Tänapäeva demokraatia on pluralistlik, tunnistades ühiskonna mitmekesisust, arvamuste paljusust ja vastandlikkust. Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et demokraatliku ühiskonna nurgakivideks on pluralism, sallivus ja avatud hoiak[29](#) ning et EIÕK-ga oleks vastuolus, kui vähemuste kasutatavad õigused sõltuksid enamuse

nõusolekust, kuna nii muutuks osa õigusi pelgalt teoreetiliseks³⁰ . Kuigi aeg-ajalt võib tekkida vajadus seada grupi huvid kõrgemale isiklikest, ei tähenda demokraatia, et enamuse vaade peab alati peale jääma: tuleb leida selline tasakaal, et ka vähemusi koheldakse ausalt ja õiglaselt.³¹

Põhiseaduse §-s 10 nimetatud õigusriigi põhimõte on samuti konstitutsioonides laialt levinud.³² Euroopa Inimõiguste Kohus on seda nimetanud üheks Euroopa Nõukogu riikide ühise vaimse pärandi iseloomulikuks jooneks.³³ Põhiseaduse § 3 kohaselt on õigusriigi põhimõte seotud seaduslikkuse põhimõttega, mille kohaselt riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel ning mille järgi on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa.³⁴ Õigusriigi ja seaduslikkuse põhimõte ei ole siiski sünonüümid, sest õigusriigis ei tule mitte üksnes täita formaalselt kehtestatud seadusi, vaid seadused ise peavad olema väärtuspõhised ehk arvestama inimõiguste ja vabaduste ülimuslikkust. Eesti põhiseaduses nimetatud demokraatlik õigusriik tähendab ka seda, et avaliku võimu teostamine on allutatud erapooletule ja sõltumatule kohtulikule kontrollile.³⁵

1.2. Millised ja kelle õigused on põhiseadusega kaitstud? Kuidas põhiseadust tõlgendatakse?

Eesti Vabariigi põhiseadus tagab ulatusliku põhiõiguste kaitse, mis laieneb lisaks Eesti kodanikele üldjuhul ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Põhiseaduse II peatükis sätestatud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muude põhiseaduse mõttest tulenevate või sellega kooskõlas olevate õiguste kaitset. Seejuures tuleb põhiseadust tõlgendada viisil, mis tagab selle kohaldamise vastavuse inimõiguse konventsioonile ja muudele rahvusvahelisest õigusest tulenevatele kohustustele.

Põhiseaduse II peatükist „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“ üldiselt

Kuigi kehtiv, 1992. aastal vastu võetud põhiseadus on Eesti Vabariigi endiste põhiseaduste otsene järglane, erineb see neist mitmes osas. Põhiseaduse eelnõu autor Jüri Adams on selgitanud, et 1938. aasta põhiseaduses ei esinenud isegi sõna *inimõigused*.³⁶ 1992. aasta põhiseaduse II peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“ on aga õigusakti mahukaim, hõlmates 48 paragrahvi, mis on rohkem kui veerand dokumendi mahust. See annab tunnistust autorite püüdest tagada Eesti Vabariigis võimalikult ulatuslik üksikisiku õiguste kaitse.³⁷

Põhiseaduse koostamisel võeti juba arvesse välislepinguid, mille kohta oli teada, et lepinguga kavatsetakse ühineda. Valdo Rumessen märkis Põhiseaduse Assambleel, et „kui Eesti saab Euroopa Nõukogu liikmeks, siis oleme me seotud Euroopa inimõiguste konventsiooniga ja ka põhiseaduse tegemise juures võiks sellele juba varakult tähelepanu pöörata“[38](#) . Põhiõiguste peatüki koostamisel oli peamiseks eeskujuks inimõiguste konventsioon, kuna Euroopa Nõukogu oli Eestile 1990. aastate alguses lähedasem ja käegakatsutavam organisatsioon kui Euroopa ühendused.[39](#) Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuandes on esitatud mitu põhiseaduse sätet, millele konventsioon oli otsene eeskuju.[40](#) Näiteks § 20, kus sätestatakse õigus isikupuutumatusel ja vabaduse võtmise lubatavad alused, lähtub EIÕK artikli 5 lõikest 1. Erinevalt selle sätte punktist e Eesti põhiseaduses hulkurite kinnipidamise õigust ei nimetata, mis muudab kinnipidamise alused riigi jaoks rangemaks kui EIÕK. Konventsiooni artikli 8 lõige 1, millega on kaitstud era- ja perekonnaelu, kodu ja sõnumite puutumatus, on põhiseaduses jagatud kolme sätte vahel: õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel on sätestatud §-s 26, kodu puutumatus §-s 33 ja sõnumite saladus §-s 43. Sarnaselt EIÕK artikli 8 lõikega 2 nähakse ka põhiseaduse §-des 26, 33 ja 43 ette alused, millal asjaomaseid õigusi võib piirata, ehkki erandid on iga juhtumi korral veidi erinevad.

2009. aastal õiguskantsleri juures toimunud õpikojas meenutas riigikohtunik professor Jüri Põld, et põhiõiguste peatüki loomisel oli eesmärk muu hulgas terminite universaalsus ja arusaadavus ka välislugejale, võrreldavus teiste riikide konstitutsioonidega ning tuginemine EIÕK-le. Siiski valitses näiteks sotsiaalsete põhiõiguste puhul hirm, et neid ei suudeta vajalikus ulatuses tagada. Seepärast sooviti põhiseadusesse kirjutada põhiõigused, mis oleksid Eestis rakendatavad.[41](#) Hiljem on isikute põhiõiguste ja vabaduste tõlgendamisel olnud võimalik arvesse võtta ka muid Eestile rahvusvaheliselt siduvaid lepinguid ning Euroopa Inimõiguste Kohtu pidevalt arenevat tõlgendust EIÕK kohta, samuti 1. maist 2004 Eestile siduvaks muutunud EL-i õigust.

Põhiseaduse II peatükk käsitleb põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi. Põhiõigusteks on kõik selles peatükis sisalduvad õigused, muudes põhiseaduse peatükkides sisalduvad individuaalsed õigused (nt §-s 57 sätestatud hääleõigus, § 60 lg 1 lausetes 2–4 ja lg-s 2 sisalduvad Riigikogu valimistega seotud õigused) ja muud õigused, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas (§ 10). Põhivabadused, mida põhiseaduses küll otseselt nii ei nimetata, on negatiivsed vabadused. See tähendab, et need võimaldavad omal valikul midagi teha või

tegemata jätta ega ole seotud väärtushinnanguga, kas valitu on õige või vale. Näiteks on inimesel õigus uskuda või mitte uskuda; otsustada, kas ja milline elukutse valida või kas osaleda valimistel. Kui räägitakse põhiõigustest, siis hõlmavad need üldiselt ka vabadusi ja korreleeruvaid kohustusi.

Põhiõiguste peegelpilt on kohustus neid tagada. See kohustus on eelkõige riigil. Nii on põhiseaduse § 13 esimese lause kohaselt igaühel õigus riigi ja seaduse kaitsele. Paragrahvis 14 on sätestatud, et igaühe õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. Näiteks peab Riigikogu seaduste vastuvõtmise kaudu tagama, et oleks kehtestatud piisav õigusnormistik põhiõiguste kasutamiseks ja kaitseks. Kui seadus on selge ja ettenähtav, saab täidesaatev võim seda kohaselt rakendada. Vaidluse korral peab kohtul olema võimalik öelda oma lõppsõna.

Siiski sisaldab põhiseadus kohustusi, mis laienevad kõikidele. Paragrahvi 27 lõikega 5 pannakse kohustus igaühele, kellel on abivajavaid perekonnaliikmeid. Paragrahvis 17 sätestatakse, et kellegi au ega head nime ei tohi teotada. Paragrahvi 19 lõige 2 näeb ette, et igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust. Seega ei ole põhiõiguse peegelpilt mitte ainult avaliku võimu, vaid igaühe kohustus austada teiste inimeste õigusi ja nendega arvestada.⁴² Riigi kohustus on ka selles olukorras kehtestada piisav õigusnormistik, millele toetudes saab isik oma õigusi muu hulgas kohtu kaudu kaitsta.

Aga kas põhiõigustest võib loobuda? Kas inimene võib näiteks öelda, et tema suhtes sõnavabadus või piinamise keeld ei kehti? Kui lähtuda inimõiguste võõrandamatusest, ei ole võimalik neist loobuda. Teisalt on igal isikul konkreetse üksikjuhtumi puhul õigus otsustada, kas ta kasutab oma õigusi või mitte, kuid loobumine peab olema vaba tahte väljendus. Igal juhul ei tähenda mõne üksikjuhtumi korral oma õiguse kasutamisest loobumine üldist õigustest loobumist. Samuti võib erinevate põhiõiguste puhul olla vastus erinev. Näiteks võib isik jätta kohtusse pöördumata, kuigi leiab, et tema kirjutatud kommentaari kustutamisega mõnelt veebilehelt on tema sõnavabadust piiratud. Kui isik on eraõiguslikus lepingus nõustunud kokkuleppega lahendada lepingust tulenev vaidlus vahekohtus, on ta Riigikohtu hinnangul loobunud võimalusest taotleda kohaldatavate normide põhiseaduspärasuse kohtulikku kontrolli.⁴³ Piinamise puhul tuleb arvestada, et tegemist on kuriteokoosseisuga ja riigil on kohustus sellisele kirjeldusele vastavaid tegusid alati uurida.⁴⁴

Kelle õigused on põhiseadusega kaitstud?

Põhiseaduse § 9 lõike 2 kohaselt laienevad seaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused Eesti kodanikele ning üldjuhul ka Eestis viibivatele välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta inimestele. Juriidilistele isikutele laienevad need niivõrd, kui see on kooskõlas viimaste üldiste eesmärkide ja õiguste olemusega. Põhiseaduses kasutatud abstraktne mõiste *igaüks* tähendab kõiki füüsilisi isikuid sõltumata soost, vanusest, teovõimest või kodakondsusest. Põhiõigused kehtivad kõigile inimestele sünnist saadik, kuid osa füüsiliste isikute (lapsed, vangid, piiratud teovõimega isikud, mittekodanikud, avalikud teenistujad, kaitseväelased) mõni õigus võib olla seaduse alusel piiratud. Näiteks ei pruugi alaealine olla kõigi põhiõiguste iseseisvaks teostamiseks võimeline.⁴⁵ Samal ajal on ka lastel õigus ühinemisvabadusele ja selle piiramist on peetud vastuolus olevaks põhiseaduse § 48 lõikega 1 ja ÜRO lapse õiguste konventsiooniga⁴⁶.⁴⁷ Hääleõiguse seadmine vanusest sõltuvusse on tavapärane, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus ei aktsepteeri piiratud teovõimega isikute⁴⁸ või kinnipeetavate⁴⁹ absoluutset valimiskeeldu.

Neid õigusi, mida tuleb põhiseaduse kohaselt tagada igaühele, ei saa piirata inimese kodakondsuse alusel. Põhiseaduse Assamblees märkis Liia Hänni: „Kui on öeldud, et igaühe õigus, siis see tähendabki, et hiljem kodakondsuse alusel eristada ei saa.“⁵⁰ Põhiseaduse järgi kehtib osa õigusi siiski vaid Eesti kodanikele (§ 48 lg 1 lauses 2 sätestatud õigus kuuluda erakondadesse, §-des 56 ja 57 kirjeldatud hääleõigus rahvahääletusel ja Riigikogu valimisel, § 60 lg 2 kohane kandideerimisõigus Riigikogu valimisel). Põhiseaduse § 36 lõike 3 alusel on igal eestlasel õigus asuda Eestisse. Nii tehakse vahet „Eesti kodanikul“ ja „eestlasel“. Viimasel juhul on tegemist eelkõige rahvusliku enesemääratlemise küsimusega.

Kohustus tagada põhiõigused üldjuhul igaühele tuleneb ka Eesti riigile siduvatest rahvusvahelistest lepingutest.⁵¹ Välislepingutes võidakse kasutada terminit *civil rights*, kuid sellega ei mõelda kodanike, vaid pigem igaühe õigusi.⁵² Kuigi põhiseaduse § 9 lõike 1 sõnastus seob välismaalaste õiguste kaitse nende viibimisega Eestis, võib riigi kohustus tagada isiku põhiõigused tekkida ka olukorras, kus muu riigi kodanik või kodakondsuseta inimene viibib välisriigis, kuid tal on Eestis vara, peresuhted või mingi muu seos Eestiga.⁵³ Kohtusse pöördumise õigus peab olema ka välismaalasel, kes on olnud Eesti jurisdiktsiooni all ning kelle õiguste ja vabaduste kohta on Eesti ametiasutused otsuse teinud, sõltumata asjaolust, kas isik on veel Eestis või välja saadetud.⁵⁴

Et teha kindlaks, kas isikul on Eesti riigiga seos, tuleb võtta arvesse EIÕK artikli 1 kohta kujunenud Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat. Artikli 1 järgi peab riik tagama konventsioonis sätestatud õigused ja vabadused igaühele, kes on riigi jurisdiktsiooni all. See kohustus kehtib kõigi inimeste suhtes, kelle suhtes riik teostab tõhusat kontrolli. Kuigi riikide jurisdiktsioon on peamiselt territoriaalne, võib see erandjuhtudel olla ka eksterritoriaalne.[55](#) Eksterritoriaalsest vastutusest saab rääkida järgmistes olukordades: 1) riik teostab tõhusat kontrolli väljaspool oma territooriumi asuval maa-alal; 2) riik kasutab jõudu väljaspool oma territooriumi; 3) riigi diplomaatilised ja konsulaarametnikud teostavad riigi nimel oma pädevuse piires võimu riigi kodanike või nende vara suhtes; 4) esinevad menetlusliku iseloomuga erandlikud asjaolud.[56](#)

Nagu enne märgitud, võivad põhiõigused laieneda põhiseaduse § 9 lõike 2 järgi juriidilistele isikutele.[57](#) Igal juhul kehtivad neile menetluslikud õigused, sh §-s 15 sätestatud igaühe õigus pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse[58](#) ning § 24 lõikes 5 ette nähtud edasikaebeõigus[59](#). Veel kehtivad juriidilistele isikutele §-s 31 sätestatud ettevõtlusvabadus[60](#), §-ga 32 kaitstud omandiõigus[61](#) ning §-de 33 ja 43 kohased põhiõigused kodu, eluruumi, valduse ja töökoha puutumatusel ning sõnumite saladusele.[62](#) Juriidilised isikud saavad oma õiguste kaitseks pöörduda ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse.[63](#)

Riigil põhiõigusi ei ole. Avalik-õiguslikud isikud, kes teostavad riigivõimu – § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus –, ei saa olla samal ajal individuaalsete õiguste ja vabaduste kandjad. Kuid neile laienevad menetluslikud põhiõigused.[64](#) Seejuures tuleb arvestada, et riigivõimu teostajaks loetakse peale avalik-õiguslike juriidiliste isikute ka eraõiguslikud isikud, kui nende kaudu teostatakse riigivõimu.[65](#) Erandiks on avalik-õiguslikud ülikoolid ja rahvusringhääling – kui nende tegevuse eesmärk seisneb individuaalsete põhiõiguste realiseerimises ja iseseisvus riigist on nii tugev, et põhiõiguste olemus vabaduste tagajatena ei muundu, siis võivad nad olla ka materiaalsete põhiõiguste kandjad.[66](#) Riigivõimu, sealhulgas kohaliku võimu teostajatel ei ole võimalik pöörduda individuaalkaebusega Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Sellist keeldu põhjendatakse asjaoluga, et konventsiooniosaline ei saa olla korrakaebaja ja vastustaja.[67](#)

Kuna õigused ei tohi jääda vaid teoreetiliseks, peab riik tagama õiguste tõhusa kaitse võimaluse (põhiseaduse § 13, EIÕK art 13).[68](#) Riigil on nii negatiivsed kui ka positiivsed kohustused. Negatiivne kohustus on sekkumiskeeld, positiivne kohustus

tähendab kohustust luua tingimused õiguste sisulise kasutamise võimaldamiseks. Analoogset vahet teeb Euroopa Inimõiguse Kohus EIÕK teatud artiklite tõlgendamisel, eristades riigi negatiivseid ja positiivseid kohustusi ja uurimiskohustust.[69](#)

Võrdsusõigus ja diskrimineerimise keeld

Põhiseaduse § 12 lõike 1 kohaselt on kõik seaduse ees võrdsed ja kedagi ei tohi diskrimineerida. Võrdsusõigus kaitseb võrdseid ebavõrdse ja ebavõrdseid võrdse kohtlemise vastu – see tähendab, et iga erinev kohtlemine ei ole veel diskrimineerimine. Erinev kohtlemine, sealhulgas õigusloomes ette nähtud erisus, võib olla vajalik just diskrimineerimise ärahoidmiseks.[70](#)

Praegused alused, mille tõttu diskrimineerimine on keelatud, on laiemalt kasutusel 20. sajandi keskpaigast.[71](#) 1953. aastal jõustunud EIÕK artiklis 14 nõutakse konventsioonis sätestatud õiguste ja vabaduste kasutamise tagamist ilma diskrimineerimiseta selliste tunnuste alusel nagu sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuuluvus, varanduslik, sünni- või muu seisund.[72](#) Eesti 1992. aasta põhiseaduse § 12 loetelu on samuti lahtine: diskrimineerimine on keelatud rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Nii võimaldab ühiskonna ja väärtuste arenemine sisustada „muid asjaolusid“ vastavalt olukorrale ja võtta arvesse, et Eestile on siduvad nii EIÕK kui ka EL-i põhiõiguste harta. 2009. aastal jõustunud harta artikli 21 lõikes 1 on sõnaselgelt keelatud ka diskrimineerimine seksuaalse sättumuse tõttu.[73](#) Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus oma lahendites alates 20. sajandi lõpust paigutanud „muu seisundi“ alla seksuaalse sättumuse ja soolise identiteedi.[74](#)

Põhiseaduse tõlgendamine ja rahvusvahelise õiguse arvessevõtmise kohustus

Põhiseaduse tõlgendamisel kasutatakse tavapäraseid meetodeid[75](#) : grammatiline ehk keeleline, mis võtab arvesse sõnade tavalist või erialast tähendust; süstemaatiline, mille kohaselt tuleb sätet lugeda koos teiste sätetega ehk võtta arvesse õiguslikku konteksti; ajalooline ehk see, mida põhiseaduse loomisel mõeldi; teleoloogiline ehk eesmärgipärane meetod.[76](#) Üldjuhul tuleb tõlgendusmeetodeid kasutada kogumis ja üksnes grammatilise tõlgendusega ei saa piirduda. Tuleb püüda

selgitada välja eesmärk, mille saavutamiseks õigusnormistik on kehtestatud.[77](#)

Seejuures on vaja arvesse võtta rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtteid ja norme, mis on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa (põhiseaduse § 3 teine lause), ning välislepinguid (§ 123).

Lisaks ei välista põhiseaduse II peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele (§ 10).[78](#) Riigikohus on põhiseaduse § 10 nimetanud põhiõiguste arenguklauslikuks.[79](#) See tähendab, et aja möödudes hakatakse pidama hüveks midagi, mida varem samal määral ei väärtustatud.[80](#) Kuna õiguskord ei ole täiuslik ja areneb pidevalt, ei ole regulatsioonilünga ilmumine õiguse kohaldamisel kunagi välistatud. Alati ei nõua lünga täitmine siiski õigusnormistiku täiendamist, vaid esmalt tuleb hinnata, kas seda oleks võimalik ületada õigusteaduses ja kohtupraktikas tunnustatud tõlgendamismeetodite ja -põhimõtete abil.[81](#)

Lisanduvad põhiõigused võivad tuleneda rahvusvahelisest õigusest. Kuna põhiõiguste peatüki loomisel mängis olulist rolli EIÕK, tuleb seda „tõlgendada viisil, mis tagab selle kohaldamise vastavuse inimõiguste konventsiooni ja selle kohaldamispraktikaga“[82](#) . Euroopa Inimõiguste Kohus on nimetanud EIÕK-d elavaks dokumendiks[83](#) ja kasutab lisaks eelnevalt nimetatud tavapärastele tõlgendusviisidele evolutsioonilist või dünaamilist tõlgendust[84](#) , milleta „1950. aasta konventsiooni tekst oleks sotsiaalsete ja moraalsete muutuste ning tehnoloogiliste uuenduste tõttu ühiskonnas vananenud ja ebatõhus“.[85](#)

Peale selle ühines Eesti taasiseseisvumise järel kiiresti teiste olulisemate üldtunnustatud inimõigusi ja vabadusi sisaldavate rahvusvaheliste lepingutega, mis on põhiõiguste tõlgendamisel väga tähtsad. Nende hulka kuuluvad ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt[86](#) , ÜRO majandus-, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt[87](#) , ÜRO piinamise ja muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastane konventsioon[88](#) ; parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta[89](#) , ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll[90](#) . Põhiseaduse kataloogi täiendavad õigused võivad tulla ka mingit kitsamat õigust kaitsvast rahvusvahelisest lepingust: näiteks laste õigused ÜRO lapse õiguste konventsioonist[91](#) , keskkonnaasjades kohtusse pöördumise õigus ÜRO keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole

pöördumise konventsioonist⁹² , võrdse kohtlemise ja diskrimineerimise keelamise alased õigused ÜRO konventsioonist naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta⁹³ või ÜRO konventsioonist rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta⁹⁴ .⁹⁵ Siiski tuleb silmas pidada, et kui näiteks EIÕK on Eestis vahetult kohaldatav ja inimene saab kohtus sellele otse tugineda, siis paljud lepingud panevad riikidele küll kohustusi, kuid ei näe ette isikute subjektiivseid kohtulikult kaitstavaid õigusi.

Eesti jaoks oli väga suure tähtsusega liitumine Euroopa Liiduga 1. mail 2004. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seaduse⁹⁶ §-s 2 on sätestatud: „Eesti kuulumisel Euroopa Liitu kohaldatakse Eesti Vabariigi põhiseadust, arvestades liitumislepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi.“ See tähendab, et põhiseadust saab kohaldada üksnes osas, mis on EL-i õigusega kooskõlas või reguleerib suhteid, mida EL-i õigus ei reguleeri. EL-i ainu- või jagatud pädevuses olevates valdkondades kohaldatakse Eesti seaduste, sealhulgas põhiseaduse vastuolu korral EL-i õigust.⁹⁷

Kasvav kaal on 1. detsembril 2009 jõustunud Euroopa Liidu põhiõiguste hartal. Kuigi see põhineb samuti suures osas inimõiguste konventsioonil, on hartaga kaitstud õiguste ring tunduvalt laiem, hõlmates muu hulgas puude, vanuse ja seksuaalse sättumuse alusel diskrimineerimise keeldu. Hartas tunnustatud põhiõiguste hulgas on dokumentidele juurdepääsu õigus, õigus andmekaitsele ja heale haldusele. EL-i põhiõiguste harta on Eestile siduv juhul, kui riik tegutseb EL-i õiguse kohaldamisalas. Osa hartas sätestatud õigustest on kohustuslikud vaid Euroopa Liidus, näiteks artiklis 41 sätestatud EL-i institutsioonide, organite ja asutuste kohustus järgida head haldustava.

Põhiõiguste kaitsel võivad osutada tähtsaks ka rahvusvaheliselt mittesiduvad dokumendid, näiteks ÜRO ja Euroopa Nõukogu kehandite mittesiduvad soovitusel, juhised ja seisukohad. Praktikas on mõjusamad need dokumendid, millele Euroopa Inimõiguste Kohus oma otsustes viitab (nt piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee dokumendid⁹⁸ või Euroopa vanglaeeskirjad⁹⁹). Lisaks on mitme konventsiooni alusel loodud eraldi komiteed, kuhu on võimalik esitada avaldusi konventsiooni väidetava rikkumise kohta. ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti fakultatiivse protokollil põhjal on loodud inimõiguste komitee¹⁰⁰ ning isikute avaldusi lahendab ka ÜRO rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee¹⁰¹ (CERD). Komiteed annavad oma seisukoha, mis ei ole võrreldav õiguslikult siduva kohtuotsusega, kuna nad ei ole sõltumatud kohtud ega koosne üldjuhul isegi õigusekspertidest. Kui aga riik on

ennast allutanud sellise komitee järelevalvele, on ta võtnud endale teatud rahvusvahelised kohustused ega või komitee seisukohti täielikult ignoreerida.

Lisaks peab riik enamiku inimõiguskonventsioonide alusel esitama perioodiliselt konventsiooni täitmise aruandeid ja neid rahvusvaheliselt kaitsma.¹⁰² Lisaks konkreetse konventsiooni kohta esitatavatele aruannetele on Eesti suhtes seni ÜRO Inimõiguste Nõukogus tehtud kolm üldist inimõiguste perioodilist ülevaatus (*Universal Periodic Review*).¹⁰³ Ülevaatus eesmärk on hinnata inimõiguslaste standardite ja kohustuste täitmist ÜRO liikmesriikides. Selle käigus hindavad riigid teisi riike ja annavad üksteisele soovitusi, kuidas inimõigusi paremini tagada. Selline järelevalve on paljuski poliitilise alatooniga.

1.3. Kas, millal ja kui palju võib põhiõigusi piirata?

Pealkirjas esitatud küsimusele vastamiseks tuleb käsitleda, millised on absoluutsed õigused ja milliseid õigusi võib piirata. Häda- ja eriolukorras ning erakorralise või sõjaseisukorra ajal tuleb arvestada täiendavate eranditega.

Absoluutsed ja piiratavad õigused

Kõikidesse õigustesse on võimalik sekkuda ehk neid riivata, ent osa õiguste puhul leitakse, et nende riive ei ole üheski olukorras õigustatud. Eesti põhiseaduses ei ole siiski sõnaselgelt ühegi põhiõiguse kohta öeldud, et see oleks absoluutne. Ka Riigikohus on märkinud: „Mistahes põhiõiguse realiseerimisvõimalused saavad piiramatult kesta vaid seni, kuni seejuures ei takistata mingi teise põhiõiguse realiseerimist. Sellises põhiõiguste konkurentsi olukorras tekib paratamatult põhiõiguste piiramise vajadus.“ Siiski on ta lisanud, „et inimkeskses ühiskonnas tohib põhiõiguste konfliktiolukordades kõige vähem piirata inimväärikust“¹⁰⁴ .

Inimõiguste konventsioon, mis on alates 1996. aastast Eestile siduv ja mida peetakse Eesti õiguskorra lahutamatuks osaks¹⁰⁵ , näeb aga ette õigused, mille tagamist ei või riik peatada ka sõja- ega muus hädaolukorras ega piirata mõne teise õiguse tagamiseks. EIÕK artikli 15 lõikes 2 nähakse selliste õigustena ette õigus elule (välja arvatud inimeste hukkumine õiguspärase sõjategevuse tagajärjel), piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise keeld, orjuse keeld ja keeld kohaldada kriminaalseadust tagasiulatuvalt. Neid õigusi tuleb käsitleda absoluutsetena.¹⁰⁶ Kõik muud õigused ja vabadused on seega suhtelised ning põhimõtteliselt piiratavad. Nende riive puhul tuleb arvestada, et riive ise ei tähenda rikkumist, vaid sellega on tegemist alles siis, kui riive on ebaproportsionaalne.

Põhiseaduse §-s 11 on sätestatud üldreegel, mille kohaselt võib õigusi ja vabadusi piirata vaid kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Väljend *demokraatlikus ühiskonnas vajalik(ud)* pärineb EIÕK artiklitest 8–11 ja 4. protokollil artiklist 2, kus on toodud täpne loetelu, millistel eesmärkidel sellistesse õigustesse sekkuda võib. Et õiguste riive oleks seaduslik, peavad piirangud olema seaduslikud, eesmärgipärased ja proportsionaalsed.

Põhiõigusi piirav õigustloov akt peab vastama pädevus-, menetlus- ja vorminõuetele ning määratuse ja seadusereservatsiooni põhimõttele.[107](#) Õigustloovad aktid on Riigikogu seadused ja Vabariigi Presidendi seadlused, täitevvõimu ja kohaliku omavalitsuse asutuste antavad määrused, aga ka muud aktid, mida saab lugeda üldaktideks ehk mis sisaldavad üldkohustuslikke abstraktseid käitumiseeskirju. Olulisemaid ja intensiivsemaid põhiõiguste piiranguid saab kehtestada üksnes seadusega ehk Riigikogus vastu võetava õigustloova aktiga. Vähem olulisi piiranguid võib kehtestada piirangu intensiivsusega vastavuses oleva täpse ja selge volitusnormi[108](#) alusel määrusega.[109](#) Seadusereservatsiooni põhimõtte tähendab, et seadusandja ei või täitevvõimule delegeerida ülesandeid, milleks põhiseadus kohustab seadusandjat ennast.[110](#) Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas rõhutatakse ka seaduse kvaliteeti ehk selle kättesaadavust, selgust ja ettenähtavust.[111](#) Selgus ja ettenähtavus on nõutavad ka määratuse põhimõttega.

Piirangud peavad olema eesmärgipärased. Esiteks võib lubatud eesmärk olla sõnaselgelt põhiseaduses kirjas. Näiteks on põhiseaduse § 20 lõikes 2 ammendavalt loetletud, mis eesmärkidel võib isikult vabaduse võtta. Selliseid põhiõigusi nimetatakse kvalifitseeritud seadusereservatsiooniga põhiõigusteks.

Teiseks on põhiseaduse kohaselt lubatud põhiõigust seadusega piirata, aga ei ole täpsustatud lubatavaid eesmärke. Näiteks § 32 lõike 2 teises lauses on lihtsalt märgitud, et omandi kitsendused sätestab seadus. See tähendab, et omandit on lubatud piirata, aga see, mis eesmärkidel, sätestatakse eriseadustega.[112](#) Selliseid põhiõigusi nimetatakse lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigusteks.

Kolmandaks eristatakse seadusereservatsioonita põhiõigusi. See on olukord, kus põhiseaduses ei öelda midagi nende õiguste piiramise lubatavuse kohta, kuid mis ei tähenda, et neid õigusi ei võigi piirata. Riigikohus on asunud seisukohale, et selliste põhiõiguste piiramisel võib õigustusena arvestada vaid teisi põhiõigusi või põhiseaduslikke väärtusi.[113](#) Nii ei või põhiseaduse § 15 lõikes 1 sätestatud

kohtukaebeõiguse piiramist õigustada riigi rahaliste ressursside kokkuhoiu vajadusega,[114](#) küll aga õiguskaitse tõhusa korraldamise kaalutlusel. Näiteks on aktsepteeritud jälitustoiminguks antud kohtuloa määruskaebe korras vaidlustamise õiguse puudumist, kuna see õigus on olemas kriminaalasja sisulise arutamise käigus.[115](#)

Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollivad Eesti kohtud (vaidluse olemasolul) järjestikku kolmel astmel: kõigepealt hinnatakse vaidlusaluse abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajaduse korral proportsionaalsust kitsamas tähenduses ehk mõõdukust.[116](#) Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Sobivusnõude mõte on kaitsta isikut avaliku võimu tarbetu sekkumise eest. Vajalik on abinõu siis, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama tõhus kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes.[117](#) Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt eesmärgi tähtsust, ning piiranguga kaasneva kasu ja kahju vahel tuleb leida mõistlik vahekord. Põhiõigusi ei või ohverdada pelgalt selleks, et edendada kasinal määral mõnd iseenesest legitiimset eesmärki.[118](#) Euroopa Inimõiguste Kohus kasutab selle kohta väljendit *tungiv ühiskondlik vajadus*.[119](#)

Enamasti keskenduvad nii Eesti kohtud kui ka Euroopa Inimõiguste Kohus mõõdukuse hindamisele ja erinevate huvide kaalumisele. Näiteks on sõnavabadus küll väga kõrgelt hinnatud vabadus, kuid tihti tuleb leida tasakaal sõnavabaduse ja teise isiku eraelu kaitse kohustuse vahel.[120](#) Kaalumisesülesanne tuleb ette võtta ka juhul, kui küsimuse all on isiku omandiõigus *versus* avalik huvi elada puhtas keskkonnas[121](#) ; privaatsusõigused *versus* õigus (rahva)tervise kaitsele[122](#) ; töötaja privaatsusõigus *versus* tööandja huvid[123](#) või isiku eraelu *versus* avalik kord ja riiklik julgeolek[124](#) . Õiguste kaalumisel tuleb arvestada diskrimineerimiskeeluga ja tagada, et mõni haavatav rühm ei satuks nõrgemasse positsiooni.[125](#)

Põhiõiguste piiramine kriisiolukordades

Kehtiva õiguskorra järgi tehakse Eestis vahet hädaolukorral ja eriolukorral[126](#) , erakorralisel seisukorral[127](#) ning sõjaseisukorral[128](#) , kuid neid termineid võidakse tulevikus muuta[129](#) . Põhiseaduse §-s 130 on esitatud sätted, milles nimetatud õigusi ja vabadusi ei või erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal piirata.[130](#) Sellest nähtub, et sellistes olukordades võib tavapärasest ulatuslikumalt piirata

mitmesuguseid poliitilisi, sotsiaalseid ja kultuurialaseid õigusi. Arvamus-, kogunemis- ja ühinemisvabaduse ulatuslikumat piiramist õigustab vajadus vältida ühiskonnas tekkivate erimeelsuste võimendumist. Lisaks on lubatud liikumisvabaduse, omandiõiguse, isikuvabaduse, eraelu, kodu ja sõnumi saladuse puutumatus suuremad piirangud, mis on õigustatavad riigi julgeolekut ja avalikku korda ohustava tegevuse ärahoidmise vajadusega.[131](#)

Ka põhiseaduse § 130 alusel tuleb põhiõigusi piirata üldisi nõudeid järgides (§ 11). See tähendab, et piirang peab olema seadusliku eesmärgiga ja proportsionaalne riigi julgeolekut või avalikku korda puudutava ohu suhtes. Küll aga võib valitsus sõjaseisukorra ajal kohaldada põhiõigusi piiravat meedet seaduses sätestatud aluseta, ehkki vaid nii kaua, kui see on vältimatult vajalik (RiKS § 10 ja § 19).

Inimõigusi käsitleva välislepinguga võetud kohustustest võib isiku õiguste piiramisel kõrvale kalduda vaid siis, kui see on lubatud välislepingus ja piirangud on kooskõlas muude rahvusvahelise õiguse järgsete kohustustega (RiKS § 19 lg 3; ErSS § 4 lg 1¹). Inimõiguste konventsiooni artikli 15 lõikega 1 lubatakse riikidel „sõja ajal või muus hädaolukorras, mis ohustab rahva eluvõimet, [...] võtta meetmeid, millega ta peatab konventsiooniga võetud kohustuste täitmise ulatuses, mis on olukorra tõsiduse tõttu vältimatult vajalik, tingimusel et meetmed ei ole vastuolus tema teiste rahvusvahelise õiguse järgsete kohustustega“. Analoogne õigus nähakse ette ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artiklis 4, milles on nimetatud „erakorralist seisukorda, mis ähvardab rahva elukäiku“[132](#) , ning Euroopa sotsiaalharta V osa artiklis F, milles on kasutatud sõnastust „sõja või muu hädaolukorra ajal“[133](#) .

Eelnimetatud rahvusvahelistes lepingutes nõutakse ka seda, et riik teataks asjaomasele organisatsioonile õiguste tagamise peatamisest. Inimõiguste konventsiooni puhul on teavitusel otsene seos hiljem Euroopa Inimõiguste Kohtusse jõudvate kaebuste arutamisega, sest kohus ei saa võtta häda- või sõjaolukorda arvesse, kui riik ei ole sellest ise enne teavitanud.[134](#) EIÕK artiklis 15 nimetatud *hädaolukord* ei kattu riigisisese terminiga, vaid võib hõlmata erinevaid erakorralisi seisukordi. Seetõttu sõltub vajadus teatada õiguste tagamise peatamisest piirangu sisust ja ulatusest, mitte üksnes sellest, millises eriolukorras see riigisisese õigusnormistiku kohaselt tehtud on.

Kui kuni 2020. aasta kevadeni puudutasid EIÕK artikli 15 alusel tehtud teavitused riikliku julgeoleku tagamise vajadust (terrorismioht, riigipöördekatseoht, relvakonfliktid), siis 2020. aasta märtsis ja aprillis tegid kümme riiki, sealhulgas Eesti

[135](#) , asjaomase teavituse seoses ülemaailmse Covid-19 pandeemiaga ja riigisisese tervishoiukriisiga.[136](#) Ka teavituse kehtivuse ajal võetud meetmed peavad olema seaduslikud, neid peab kasutama eesmärgil, milleks need mõeldud olid, ning nad peavad olema proportsionaalsed.[137](#)

Euroopa Inimõiguste Kohtusse võib kaebuse esitada ka eriolukordades võetud meetmete peale vaid siis, kui riigisiseseid õiguskaitselahendusi on ammendatud. Samuti kehtib põhimõte, et kohtusse ei saa pöörduda kaebusega teiste isikute õiguste kaitseks (nn populaarkaebus), vaid üksnes juhul, kui isiku enda subjektiivseid õigusi on kahjustatud.

- [1](#) Thornhill, C. Constitution making and constitutionalism in Europe. – Landau, D., Lerner, H. (toim). Comparative Constitution Making. Research Handbooks in Comparative Constitutional Law series. Edward Elgar Publishing 2019, lk 427–445.
- [2](#) Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. – Tallinn: Juura 2004, lk 78.
- [3](#) Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001 eriväljaanne, lk 5–96.
- [4](#) ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – <https://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon> (03.11.2021).
- [5](#) Vt erinevate filosoofiliste lähenemisviiside kohta näiteks Becchi, P. Human Dignity in Europe. Introduction. – Becchi, P., Mathis, K. (toim). Handbook of Human Dignity in Europe. Springer 2019.
- [6](#) Põhiseaduse 2. peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“. – Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne [1998], p 2.1. – <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/oiguspoliitika/eesti-vabariigi-pohiseaduse-juriidilise-ekspertiisi-komisjoni> (14.11.2021).
- [7](#) Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 124.
- [8](#) Kerikmäe, T, Joamets, T. Human Dignity in Estonia. – Becchi, P., Mathis, K. (toim). Handbook of Human Dignity in Europe. Springer 2019.
- [9](#) RKHK, 3-3-1-2-06, 22.03.2006, p 10; RKHK, 3-3-1-14-06, 28.03.2006, p 11.
- [10](#) Vt ka RKKK, 3-1-1-80-97, 26.08.1997, p I.
- [11](#) RKPSJK, 3-4-1-42-13, 20.03.2014, p 46–47; RKPSJK, 5-19-38, 19.12.2019, p 69.
- [12](#) Kalmo, H., Kask, O. Paragrahv 10. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p-d 18–19. – https://pohiseadus.ee/sisu/3481/paragrahv_10 (14.11.2021).

- [13](#) EIK, 12886/16, Polat vs. Austria, 20.07.2021. Selles kohtuasjas tõusetus väärrikuse küsimus EIÕK art-te 8 ja 9 alusel.
- [14](#) Nt EIK, 1574/13, Jaeger vs. Eesti, 31.07.2014, p 37; EIK, 28957/95, Goodwin vs. Ühendkuningriik, 11.07.2020.
- [15](#) EIK (suurkoda), 23380/09, Bouyid vs. Belgia, 28.9.2015, p 89.
- [16](#) Inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon: inimõiguste ja inimväärkuse kaitse bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel. – RT II 2002, 1, 2.
- [17](#) Oviedo konventsiooni art 29 kohaselt võib EIK konventsioonis loetletud juhtudel anda konventsiooni tõlgendamiseks soovituslikke õigusnõuandeid. Asjaomane taotlus on esitatud seni vaid ühel korral, kuid EIK jättis selle läbi vaatamata (EIK, 15.9.2021).
- [18](#) Selgitused põhiõiguste harta kohta. – ELT C 303/17, 14.12.2007.
- [19](#) Vt nt Becchi, P. Human Dignity in Europe. Introduction. – Becchi, P., Mathis, K. (toim). Handbook of Human Dignity in Europe. Springer 2019.
- [20](#) Sotsiaaliigi põhimõtet kannavad ka PS § 27, § 29 lg-d 3 ja 4 ning § 37 lg-d 1 ja 2, samuti PS § 12, mis sätestab võrdsusõiguse.
- [21](#) RKHK, 3-3-1-65-03, 10.11.2003; RKPSJK, 3-4-1-7-03, 21.01.2004, p 16; RKHK, 3-3-1-17-04, 17.06.2004, p 32.
- [22](#) RKÜK, 5-20-3, 20.10.2020.
- [23](#) RKPSJK, 5-18-7, 09.12.2019, p 119.
- [24](#) EIK, 4241/12, McDonald vs. Ühendkuningriik, 20.05.2014; EIK (suurkoda), 65731/01 jt, Stec jt vs. Ühendkuningriik, 06.07.2005, p 52.
- [25](#) EIK (suurkoda), 22457/16, X jt vs. Bulgaaria, 02.02.2021, p 182.
- [26](#) EIK (suurkoda), 58278/00, Ždanoka vs. Läti, 16.03.2006, p 98.
- [27](#) Schabas, W.A. The European Convention on Human Rights. A. Commentary. – Oxford: University Press, 2015, lk 68–69.
- [28](#) Maruste, R, Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 94.
- [29](#) EIK (suurkoda), 43835/11, S.A.S. vs. Prantsusmaa, 01.07.2014, p 128.
- [30](#) EIK, 4916/07, Alekseyev vs. Venemaa, 21.10.2010, p 81; EIK, 67667/09, Bayev vs. Venemaa, 20.06.2017, p 70.
- [31](#) EIK, 41288/15, Beizaras ja Levickas vs. Leedu, 14.01.2020, p 106; EIK, 73235/12, Identoba vs. Gruusia, 12.05.2015, p 93.
- [32](#) Sajó, A. The Rule of Law. – Landau, D., Lerner, H. (toim). Comparative Constitution Making. Research Handbooks in Comparative Constitutional Law series. Edward Elgar Publishing 2019, lk 271. Autor väidab, et õigusriigi (rule of law või selle ekvivalent) põhimõttele viidatakse vähemalt 102 kehtivas konstitutsioonis.

- [33](#)EIK (täiskogu), 4451/70, Golder vs. Ühendkuningriik, 21.02.1975, p 34.
- [34](#)Vt ka RKPSJK, III-4/1-5/94, 30.09.1994.
- [35](#)Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 99.
- [36](#)Adams, J. Põhiseaduse rahvahääletus: Eesti otsustas liikuda ajas edasi, mitte tagasi. – Postimees 28.06.2012.
- [37](#)Põhiseaduse 2. peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“. – Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne [1998], p 1. – <https://www.just.ee/era-ja-avalik-oigus/pohiseadus-ja-pohioigused/pohiseadus#iii-osa-muudatusett> (19.11.2021).
- [38](#)Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos (toim V. Peep). Tallinn: Juura 1997, lk 172.
- [39](#)Laffranque, J. Eesti põhiseaduse ja Euroopa õiguse kooselu. – Juridica 2003/3, lk 180–190.
- [40](#)Põhiseaduse 2. peatükk „Põhiõigused, vabadused ja kohustused“. – Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne [1998], lk 13–41 sisalduvad näited. – <https://www.just.ee/era-ja-avalik-oigus/pohiseadus-ja-pohioigused/pohiseadus#iii-osa-muudatusett> (19.11.2021).
- [41](#)Põhiseaduse põhiõigused – tekkelugu ja tähendus. Õiguskantsleri kantselei õpikoda. 08.05.2009. –<https://www.oiguskantsler.ee/et/%C3%B5iguskantsleri-%C3%B5pikojas-m%C3%B5testati-eesti-p%C3%B5hiseaduse-ning-p%C3%B5hi%C3%B5iguste-tekkelugu-olemust-ja-t%C3%A4hendust> (19.11.2021).
- [42](#)Kalmo, H, Kask, O. II peatükk. Sissejuhatus. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3478/sissejuhatus> (19.11.2021).
- [43](#)RKPSJK, 3-4-1-25-13, 02.07.2013, p 6.
- [44](#)KarS § 121 lg 2, § 290¹ (RT I, 21.05.2021, 9); KrMS § 194 (RT I, 08.07.2021, 9).
- [45](#)RKPSJK, 3-4-1-20-12, 11.12.2012, p 34.
- [46](#)ÜRO lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56.
- [47](#)RKPSJK, 3-4-1-1-96, 10.05.1996.
- [48](#)EIK, 38832/06, Kiss vs. Ungari, 20.05.2010; EIK, 63012/10, Harmati vs. Ungari, 21.10.2014.
- [49](#)Nt EIK (suurkoda), 74025/01, Hirst vs. Ühendkuningriik (nr 2)), 06.10.2005, p-d 56–85; EIK, 11157/04, Anchugov ja Gladkov vs. Venemaa, 04.07.2013, p-d 93–112; EIK, 42250/02, Calmanovici vs. Rumeenia, 01.07.2008, p-d 150–154.
- [50](#)Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee, lk 1031.

- [51](#)Lisaks EIÖK-le nt ÜRO kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt.
- [52](#)Albi, K. Paragrahv 9. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 14. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3480> (14.11.2021).
- [53](#)ibid., p 16.
- [54](#)RKPSJK, 5-20-10, 20.4.2021, p 45; RKÜK, 3-1-1-88-07, 16.05.2008, p 41.
- [55](#)EIK (suurkoda), 52207/99, Banković jt vs. Belgia jt riigid, 12.12.2001, p-d 64-65, 75.
- [56](#)EIK (suurkoda), 3599/18, M. N. jt vs. Belgia, 05.05.2020, p-d 96-107.
- [57](#)Tsiviilseadustiku üldosa seadus, § 24. – RT I 22.03.2021, 8.
- [58](#)RKPSJK, 3-4-1-11-12, 11.12.2012, p 39; RKPSJK, 3-4-1-24-12, 18.12.2012, p 19.
- [59](#)RKPSJK, 3-4-1-14-12, 30.10.2012, p 50.
- [60](#)RKPSJK, 3-4-1-1-02, 06.03.2002, p 12.
- [61](#)RKPSJK, 3-4-1-3-12, 06.07.2012, p 41.
- [62](#)RKPSJK, III-4/1-4/93, 04.11.1993. Vt veel näiteid Albi, K. Paragrahv 9. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 25. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3480> (18.11.2021).
- [63](#)Nt EIK, 173/15 jt, Liblik jt vs. Eesti, 28.05.2019, p-d 109-112; EIK, 11548/04, Saarekallas OÜ vs. Eesti, 08.11.2007.
- [64](#)Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 263-264.
- [65](#)RKÜK, 5-20-3/43, 20.10.2020, p 45. Vt ka EIK, 14185/14, V. P. vs Eesti, 10.10.2017, p 46, kus on viidatud: EIK (suurkoda), 32967/96, Calvelli ja Ciglio vs. Itaalia, 17.01.2002, p 49.
- [66](#)Alexy. A. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica 2001, eriväljaanne, p 9.1.2.2.
- [67](#)Schabas, W. A. The European Convention on Human Rights. A. Commentary. Oxford: University Press, 2015, lk 737. Vt ka EIK, 40998/98, Islamic Republic of Iran Shipping Lines vs. Türgi, 13.12.2007, p 81.
- [68](#)Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 238-239.
- [69](#)Nt EIK, 3853/14, A. V. vs. Eesti, 29.03.2016, p-d 62-64, viidetega mh EIK (suurkoda), 71463/01, Šilih vs. Sloveenia, 09.04.2009, p 192 jt.
- [70](#)RKPSJK, 3-4-1-2-02, 03.04.2002, p 17; RKPSJK, 3-4-1-12-07, 26.09.2007, p 19; RKPSJK, 3-4-1-14-07, 01.10.2007, p 13.

- [71](#)Vt 1945. a ÜRO põhikirja art 1 lg 3 (RT II 1996, 24, 95); 10.12.1948 vastu võetud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni art 2.
- [72](#)EIÕK art 14 loeteluga on identne 01.04.2005 jõustunud üldist diskrimineerimise keeldu sätestava konventsiooni protokoll nr 12 art 1. – <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680080622>. Eesti ei ole selle protokolliga ühinenud.
- [73](#)Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT, C 83, 30.03.2010, lk 389–403.
- [74](#)EIK, 33290/96, Salgueiro da Silva Mouta vs. Portugal, 21.12.1999, p 28; EIK, 36515/97, Fretté vs. Prantsusmaa, 26.02.2002, p 32. Uuematest EIK, 29297/18, Carl Jóhann Lillindahl vs. Island, 12.05.2020; EIK, 41288/15, Beizaras ja Levickas vs. Leedu, 14.01.2020.
- [75](#)Vt ka rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni art-d 31–33. – RT II 2007, 15.
- [76](#)Annus, T. Riigiõigus, lk 33 jj. Vt ka Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse, lk 132 jj.
- [77](#)RKHK, 3-3-1-11-03, 17.03.2003, p 31.
- [78](#)Analoogne säte on mitmes rahvusvahelises inimõigusalasises dokumendis, nt ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art-s 5; EIÕK preambulis ja art-s 17; EL-i põhiõiguste harta art-tes 53 ja 54.
- [79](#)RKPSJK, 3-4-1-34-14, 06.01.2015, p 33.
- [80](#)Kalmo, H, Kask, O. Paragrahv 10. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 4. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3481> (19.11.2021).
- [81](#)RKPSJK, 5-17-42, 10.04.2018, p-d 25, 38; vt ka RKÜK, 5-18-5, 21.06.2019, p-d 50–52.
- [82](#)RKPSJK, 3-4-1-1-04, 25.03.2004, p 18; RKKK, 3-1-1-21-06, 05.05.2006, p 9.5.
- [83](#)EIK (täiskogu), 5856/72, Tyrer vs. Ühendkuningriik, 25.04.1978; EIK (suurkoda), 19010/07, X. jt vs. Austria, 19.02.2013; EIK (suurkoda), 29381/09, Vallianatos jt vs. Kreeka, 07.11.2013, jpt.
- [84](#)The Place of the European Convention on Human Rights in the European and International Legal Order. EN 2019, lk 33–34. – <https://rm.coe.int/place-of-the-echr-in-the-european-and-international-legal-order/1680a05155> (19.11.2021).
- [85](#)Costa, J.-P. Dialogue between judges. What are the limits to the evolutive interpretation of the Convention? Jaanuar 2011, lk 40. – https://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue_2011_ENG.pdf (21.11.2021).
- [86](#)Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993/10-11/11. Jõustus Eesti suhtes 21.01.1992.

- [87](#) ÜRO majandus-, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt. – RT II 1993/10-11/13. Jõustus Eesti suhtes 21.01.1992.
- [88](#) ÜRO piinamise ja muude julmade, ebainimlike või inimväarikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastane konventsioon. – RT II 1994/14-15/44. Jõustus Eesti suhtes 20.11.1991.
- [89](#) Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. – RT II 2000, 15, 93. Jõustus Eesti suhtes 01.11.2000. Eesti ei ole ühinenud Euroopa sotsiaalharta lisaprotokolliga, mis näeb ette kollektiivkaebuste süsteemi.
- [90](#) ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll. – RT II, 04.04.2012, 6. Jõustus Eesti suhtes 29.06.2012.
- [91](#) ÜRO lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996/16/56. Jõustus Eesti suhtes 20.11.1991.
- [92](#) ÜRO keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsioon. – RT II 2001, 18, 89. Jõustus Eesti suhtes 30.10.2001.
- [93](#) ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. – RT II 1995/5-6/31. Jõustus Eesti suhtes 20.11.1991.
- [94](#) ÜRO konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. – RT II 2010, 8, 0. Jõustus Eesti suhtes 20.11.1991.
- [95](#) Inimõiguslaste konventsioonide täitmise kohta – <https://vm.ee/et/inimoiguslaste-konventsioonide-taitmine-0> (18.11.2021).
- [96](#) Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus. – RT I 2003, 64, 429.
- [97](#) Laffranque, J., Ginter, C., Mälksoo, L., Pöld, J., Tupits, A., Vahar, M. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus. Sissejuhatus. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 16. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3673> (18.11.2021). Vt ka RKPSJK, 3-4-1-3-06, 11.05.2006, p 16; RKHK, 3-3-1-37-12, 28.11.2012.
- [98](#) EIK, 27603/15, Jatsõtšõn vs. Eesti, 03.10.2018, p-d 40–44; EIK, 23226/16 jt, Nikitin jt vs. Eesti, 29.01.2019, p-d 107–108. VT ka RKÜK 5-18-8, 11.06.2019, p 30.
- [99](#) Euroopa vanglaeeskirjad. EN, juuni 2006. – <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (19.11.2021). Vt ka EIK, Nikitin jt vs. Eesti, p 109; RKHK 3-19-549, 18.05.2021, p 24.
- [100](#) ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti fakultatiivse protokoll. – RT II 1993, 10, 12.
- [101](#) ÜRO konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. – RT II 2010, 8, 0.

- [102](#)Vt osa inimõiguskonventsioonide aruannete kohta. – <https://vm.ee/et/inimoiguslaste-konventsioonide-taitmine-0> (18.11.2021); Euroopa sotsiaalharta täitmise kohta. – <https://www.sm.ee/et/euroopa-sotsiaalharta> (18.11.2021); puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise kohta. – <https://www.sm.ee/et/uudised/eesti-annab-esimest-korda-ulevaate-uro-puuetega-inimeste-oiguste-konventsiooni-taitmisest> (18.11.2021).
- [103](#)Eesti inimõiguste perioodiliste ülevaatuste kohta: <https://vm.ee/et/tegevused-eesmargid/inimoigused/eesti-upr> (18.11.2021).
- [104](#)RKKK, 3-1-1-80-97, 26.08.1997, p I.
- [105](#)RKPSJK, 3-4-1-1-97, 11.6.1997, p II; RKKK 3-1-1-88-02, 20.09.2002, p 7.1.
- [106](#)Vrd ka ErSS § 4 lg 2 loetelu tagajärgedest, mis ei tohi kaasneda õiguste ja vabaduste piiramisega erakorralise seisukorra ajal.
- [107](#)RKPSJK, 3-4-1-5-05, 13.06.2005, p 9; RKÜK, 3-4-1-20-15, 01.07.2015, p 44.
- [108](#)Volitusnormiga antakse õigus või pannakse kohustus kehtestada Vabariigi Valitsuse, ministri, valla- või linnavolikogu või -valitsuse määrus seaduse või seaduse ja Euroopa Liidu õigusakti rakendamiseks. – Õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskiri. – RT I 1999, 73, 695.
- [109](#)RKÜK, 3-3-1-41-06, 03.12.2007, p 22; RKÜK, 3-4-1-8-09, 16.03.2010, p 160; RKPSJK, 5-19-40/36, 17.12.2019, p 50. Vt ka H. Kalmo, O. Kask. Paragrahv 11. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p-d 24–25. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3482> (18.11.2021).
- [110](#)RKPSJK, 3-4-1-14-09, 20.10.2009, p 32; RKPSJK, III-4/1-2/94, 12.01.1994.
- [111](#)EIK, 50882/99, Petri Sallinen jt vs. Soome, 27.09.2005, p 77 jj. Vrd EIK (suurkoda), 64569/09, Delfi vs. Eesti, 16.06.2015, p-d 120–129. Vt ka RKPSJK, 5-20-10, 20.04.2021, p 27.
- [112](#)Näiteks lubab looduskaitseseadus (RT I, 16.06.2021, 3) seada kitsendusi looduskaitsealustel eesmärkidel ja muinsuskaitseseadus (RT I, 10.12.2020, 22) kultuuripärandi kaitse eesmärgil.
- [113](#)RKÜK, 3-1-1-88-07, 16.5.2008, p 43.
- [114](#)RKPSJK, 5-20-10, 20.04.2021, p-d 58–59, 62. Vt ka RKPSJK, 3-4-1-1-04, 25.03.2004, p 18.
- [115](#)RKKK, 3-1-1-48-15, 16.06.2015, p 20.
- [116](#)Nt RKPSJK, 3-4-1-1-02, 06.03.2002, p 15; RKPSJK, 5-19-40, 17.12.2019, p 52; RKPSJK, 3-4-1-20-12, 11.12.2012, p 39.
- [117](#)Vt nt RKPSJK, 3-4-1-16-10, 21.06.2011, p-d 86 ja 92 – KarS § 872 lg 2 PS-ga vastuolus olevaks ja kehtetuks tunnistamise kohta; RKÜK, 5-18-5, 21.06.2019, p-d 66–70 – välismaalaste seaduse sätte PS-ga vastuolus olevaks ja kehtetuks

tunnistamise kohta.

- [118](#)Kalmo, H, Kask, O. Paragrahv 11. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 51. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3482> (18.11.2021).
- [119](#)EIK (suurkoda), 48876/08, Animal Defenders International vs. Ühendkuningriik, 22.04.2013, p 100; EIK (suurkoda), 64569/09, Delfi vs. Eesti, 16.06.2005, p 131.
- [120](#)Vt RKKK 3-1-1-80-97, 26.08.1997, p I (nn rongaeama kohtuasi), ja samas asjas EIK, 41205/98, Tammer vs. Eesti, 06.02.2001, p 69; RKTk, 3-2-1-43-09, 10.06.2009 (Delfi ja anonüümsed kommentaarid), ja EIK (suurkoda), 64569/09, Delfi vs. Eesti, 16.06.2005, p 162.
- [121](#)EIK, 16798/90, Lopez Ostra vs. Hispaania, 09.12.1994, p 51 jj; EIK (suurkoda), 36022/97, Hatton jt vs. Ühendkuningriik, 08.07.2003, p 96.
- [122](#)EIK (suurkoda), 47621/13, Vavříčka jt vs. Tšehhi, 08.04.2021.
- [123](#)EIK (suurkoda), 61496/08, Bărbulescu vs. Rumeenia, 05.09.2017; EIK (suurkoda), 1874/13 jt, López Ribalda ja teised vs. Hispaania, 17.10.2019.
- [124](#)EIK, 44047/19, Scherbakov vs. Eesti, 28.04.2020; vt ka EIK (suurkoda), 47143/06, Roman Zakharov vs. Venemaa, 04.12.2015.
- [125](#)EIK, 41288/15, Beizaras ja Levickas vs. Leedu, 14.01.2020, p 106; EIK (suurkoda), 43835/11, S.A.S. vs. Prantsusmaa, 01.07.2014, p 128; EIK, 73235/12, Identoba vs. Gruusia, 12.05.2015, p 93.
- [126](#)Hädaolukorra seadus. – RT I, 17.05.2020, 3.
- [127](#)Erakorralise seisukorra seadus. – RT I, 06.05.2020, 5.
- [128](#)Riigikaitse seadus. – RT I, 13.03.2019, 147.
- [129](#)Juulis 2021 saatis Riigikantselei kooskõlastusringile valmisoleku seaduse väljatöötamiskavatsuse, milles on muu hulgas välja pakutud, et võetaks kasutusele uus, nii tsiviil- kui ka mittesõjalisi ja sõjalisi suure mõjuga kriise ühendav mõiste ja vastav raamistik. HOS, ErSS ja RiKS soovitakse asendada uue, kõiki olukordasid reguleeriva seadusega, kus on muudetud hädaolukorra mõiste senist tähendust. EIS, toimik 21-0915, <https://eelvoud.valitsus.ee/main#AXxDbg2e> (19.11.2021).
- [130](#)Põhiseaduse §-d 8, 11–18, § 20 lg 3, §-d 22, 23, § 24 lg-d 2 ja 4, §-d 25, 27, 28, § 36 lg 2, §-d 40, 41, 49 ja § 51 lg 1. See ei tähenda, et tegemist oleks absoluutsete õiguste nimekirjaga, kuna loetletud normides võidakse erandeid lubada ka tavaolukorras. RiKS § 19 lg-s 2 korratakse PS § 130 loetelu; ErSS § 4 lg-s 1 on nimetatud, milliseid õigusi võib PS § 130 kohaselt piirata.

- [131](#)Kask, O., Kirss, K., Kodar, E., Purtsak, K., Gross, M. Paragrahv 130. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p 1. – <https://pohiseadus.ee/sisu/3610> (18.11.2021).
- [132](#)ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakt. – RT II 1994, 10, 11.
- [133](#)Euroopa sotsiaalharta. – RT II 2000, 15, 93.
- [134](#)EIK, 14553/89, Brannigan ja McBride vs. Ühendkuningriik, 26.05.1993, p-d 71-73.
- [135](#)Eesti teavitus oli seotud 12.03.2020 pandeemia tõttu välja kuulutatud eriolukorraga, mis kestis kuni 17.05.2020. Pikemalt: Kuurberg, M. COVID-19-Related Sanitary Crisis and Derogations under Article 15 of the Convention. Considerations in Estonia. – East European Yearbook on Human Rights, 2020, 1.
- [136](#)Vt EN lepingute büroo veebilehel olev teave Covid-19-ga seoses tehtud art 15 kohaste teavituste kohta. – <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/99943603> (19.11.2021).
- [137](#)Vt EIK-i koostatud temaatilised dokumendid: Derogation in time of emergency [aprill 2021].
–https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_ENG.pdf (18.11.2021);
Guide on Article 15 of the ECHR [31.08.2020].
–https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_ENG.pdf (18.11.2021).